

STRUCTURAL AND SEMANTIC ANALYSIS OF CONSTRUCTION TERMINOLOGY IN THE KARAKALPAK LANGUAGE

Eshanov Shinibek Kallibekovich

Karakalpak language teacher of general education school

No. 7 in Xojeyli district

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21801961>

ARTICLE INFO

Received: 24th July 2026

Accepted: 29th July 2026

Online: 30th July 2026

KEYWORDS

Construction terminology, structural analysis, semantic analysis, term formation, terminology, lexicon.

ABSTRACT

This article examines the structural and semantic features of construction terminology in the Karakalpak language. It analyzes the sources of construction terms, the relationship between native and borrowed terminology, and the morphological and syntactic mechanisms of term formation. Construction terms are classified into one component, two component, three component, and multi component models, with particular attention to their structural organization and functional characteristics. Furthermore, the terminology is systematized into semantic groups including building materials, structural elements, construction processes, technical equipment, and occupational names. The findings demonstrate that the standardization and systematic development of construction terminology are essential for improving scientific and technical communication and strengthening the role of the Karakalpak language as a language of science and professional communication.

QARAQALPAQ TILINDEGI QURILIS TERMINLERINIŇ STRUKTURALIŇ- SEMANTIKALIŇ ANALIZI

Eshanov Shinibek Kallibekovich

Xojeli rayoni 7-sanlı ulıwma orta bilim beriw mektebi qaraqalpaq til pání muǵallımı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21801961>

ARTICLE INFO

Received: 24th July 2026

Accepted: 29th July 2026

Online: 30th July 2026

KEYWORDS

Qurılıs terminologiyası, termin, strukturalıq analiz, semantikalıq analiz, sóz jasalıw, terminologiya, leksika.

ABSTRACT

Maqalada qaraqalpaq tilindegi qurılıs terminleriniñ strukturalıq hám semantikalıq ózgeshelikleri lingvistikalıq tárepten analizlenedi. Qurılıs terminologiyasınıñ qalıplesiw derekleri, milliy hám ózlestirilgen terminlerdiñ óz ara qatnası, olardıñ morfologiyalıq hám sintaksislik jasalıw usılları kórip shıǵıladı. Terminler bir komponentli, eki komponentli, úsh komponentli hám kóp komponentli modellerge ajratılıp, olardıñ qurılısı hám qollanıw ózgeshelikleri ashıp beriledi. Sonday-aq qurılıs terminleri materiallar, konstrukciya elementleri, texnologiyalıq procesler, texnika hám kásip atamaları sıyaqlı semantikalıq toparlar boyınsha sistemalastırıladi. Izertlew nátiyjeleri

qaraqalpaq tilindegi qurılıs terminologiyasını normallaştırıw hám ilimiy-texnikalıq kommunikaciyanı jetilistiriw ushın áhmiyetli ekenligin kórsetedi.

Kirisiw. Til jámiyetin rawajlanıwı menen birge úzliksiz ózgerip hám bayıp baratırǵan sociallıq qubılıs bolıp esaplanadı. Jámiyet turmısında jańa ilim tarawların, texnologiyalardıń hám islep shıǵarıw baǵdarlarınıń payda bolıwı tildin leksikalıq quramına tikkeley tásir etedi. Hár bir jańa túsinik óz atamasın talap etkenlikten, terminologiya ádebiy tildin eń tez rawajlanatuǵın bólimleriniń biri bolıp tabıladı. Terminler arqalı ilimiy túsinikler anıq belgilenedi, bilim bir tarawdan ekinshi tarawǵa jetkiziledi hám kásiplik qarım-qatnas nátiyjeli ámelge asırıladı [3, 18-21].

Qaraqalpaq tilin terminologiyalıq sisteması dástúriy hám zamanagóy terminlerden quralǵan úlken leksikalıq qatlamdı quraydı. Onıń ishinde awıl xojalıǵı, medicina, pedagogika, ekonomika, informatika, ekologiya hám qurılıs terminologiyası belsendi rawajlanıp atırǵan tarawlar esaplanadı. Bul terminologiyalıq sistemalar ilimiy ádebiyatlarda, rasmiy hújjetlerde, oqıw qollanbalarda, normativ standartlarda hám kásiplik kommunikaciya keń qollanıladı. Sonlıqtan terminlerdin qurılısın, semantikasın hám qollanıwı ózgesheliklerin izertlew til biliminin aktual baǵdarlarınıń biri bolıp tabıladı.

Qurılıs terminologiyası materiallıq mádeniyat penen tıǵız baylanısqa sistema. Adamzat tariyxında jay salıw, qorǵanlar qurıw, kópirlar hám suw

qurılımların jasaw dástúriy iskerlik túrleriniń biri bolǵan. Sol sebepli qurılısqa tiyisli kóplegen atamalar erte dáwirlerden qollanıw kelgen. Mısalı, úy, tam, qabırǵa, tóbe, bosaǵa, esik, ayna, ústin, irgetas sıyaqlı atamalar qaraqalpaq xalqınıń turmısı menen tıǵız baylanısqa hám milliy leksikanıń quramına kirgen.

XX ásiridin ekinshi yarımınan baslap qurılıs tarawında ilimiy-texnikalıq rawajlanıw kúsheydi. Jańa materiallar, injenerlik texnologiyaları, avtomatlastırılǵan sistemalar hám xalıqaralıq standartlar engizildi. Bul qaraqalpaq tiline beton, armatura, panel, blok, fasad, ventilyaciya, izolyaciya, montaj, konstrukciya, injener, arxitektor, ekskavator, buldozer sıyaqlı terminlerdin kirip keliwine sebep boldı. Texnikalıq ádebiyatlar hám normativ hújjetlerdin qaraqalpaq tiline awdarmalanıwı da terminologiyanın bayıwına úles qostı.

Qaraqalpaq tilindegi qurılıs terminologiyası tiykarınan úsh derek esabınan qalıplesken. Birinshi derek milliy leksika bolıp, bul qatlamǵa xalıq tilinde erte dáwirlerden qollanıw kelgen tam, úy, esik, ayna, tóbe, qabırǵa, ústin, basqısh sıyaqlı atamalar kiredi. Ekinshi derekti basqa tillerden ózlestirilgen xalıqaralıq terminler quraydı. Úshinshi derek qaraqalpaq tilin óz sóz jasalıw múmkinshilikleri tiykarında payda bolǵan jańa atamalardan ibarat.

Ózlestirilgen terminler qaraqalpaq tiliniń fonetikalıq hám grammatikalıq sistemasına beyimlesip qollanıladı. Olar seplik, kóplik hám sóz jasawshı qosımtalardı erkin qabıllaydı. Mısalı, betonlaw, montajlaw, paneller, bloktı, armaturanı, fasadqa sıyaqlı birlikler ózlestirilgen terminlerdiń til sistemasına sińisip baratırǵanlıǵın kórsetedi. Bunday terminlerdiń grammatikalıq beyimlesiwi olardıń ámeliy qollanıw sheńberin keńeytedi [6].

Terminologiyalıq sistemanıń rawajlanıwında standartlastırw hám normallastırw ayırıqsha orın tutadı. Bir túsiniktiń bir neshe atama menen beriliwi ilimiy hám texnikalıq kommunikaciyaда túsinbewshilik payda etiwı múmkin. Mısalı, irgetas hám fundament, qaplama hám oblichovka, sılaw hám shtukaturkalaw sıyaqlı variantlardıń qatar qollanıwı birdeylilikti buzadı. Sonlıqtan rásmiy hújjetlerde, oqıwlıqlarda hám terminologiyalıq sózliklerde birdey normativ varianttı qollanıw maqsetke muwapıq.

Qurılıs terminleriniń strukturalıq analizı terminologiyalıq sistemanıń ishki dúzilisin, terminlerdiń jasalıw usılların hám morfologiyalıq modellerin anıqlawǵa múmkinshilik beredi. Strukturalıq jaqtan olar bir komponentli, eki komponentli, úsh komponentli hám kóp komponentli birliklerge bólinedi.

Bir komponentli terminler tek bir leksikalıq birlikten turıp, qurılıs obyektin, materialın, quralın yamasa processti bildiredi. Bul toparǵa tam, qabırǵa, tóbe, ústin, esik, ayna, gerbish, qum, tas, sement, beton, armatura, blok, panel, gips, kran sıyaqlı terminler kiredi.

Olar qısqa, yadta saqlawǵa qolay hám kásiplik sóylewde jiyi qollanıladı.

Bir komponentli terminler kóplegen jańa atamalardıń jasalıwına tiykar boladı. Mısalı, beton termini negizinde beton blok, beton panel, beton aralastırǵısh, betonlaw sıyaqlı birlikler qalıplesken. Bul jaǵday terminologiyalıq sistemada sóz jasalıw processiniń payda bolǵanlıǵın kórsetedi [4].

Eki komponentli terminler qurılıs terminologiyasında eń ónimli strukturalıq model bolıp tabıladı. Mısalı, temir-beton, aǵash esik, aǵash ayna, suw trubası, gaz trubası, jıllılıq izolyaciyası, metall konstrukciya, qabırǵa paneli, irgetas blogı, tayanış ústini. Bunday birliklerde birinshi komponent ekinshisiniń materialın, qásiyetin, xızmetin yamasa ornın anıqlaydı. Aǵash ayna birikpesinde aynanıń materialı, qabırǵa paneli birikpesinde paneldiń qollanıw ornı, jıllılıq izolyaciyası termininde izolyacianıń xızmeti kórsetiledi.

Úsh komponentli terminler arnawlı túsinikti jáne de bekkemlew ushın qollanıladı. Mısalı, temir-beton paneli, temir-beton ústini, jıllılıq izolyaciya qatlamaı, suw menen támiyinlew tarmaǵı, qurılıs materialları bazası. Bul birliklerdegi hár bir komponent terminniń mazmunın sheklep, onı basqa jaqın túsiniklerden ajratadı.

Kóp komponentli terminler ilimiy izertlewlerde, standartlarda hám texnikalıq hújjetlerde keń ushırasadı. Mısalı, temir-beton konstrukciyaların montajlaw texnologiyası, energiyanı únemlewshi qabırǵa konstrukciyası, monolit temir-beton irgetas sisteması, konstrukciyalardıń texnikalıq jaǵdayın bahalaw sıyaqlı birlikler quramalı

túsiniklerdi anıq bildiredi. Bunday terminlerdiń mazmunı barlıq komponentlerdiń birligi arqalı ashıladı.

Qurılıs terminleriniń jasalıwında morfologiyalıq usıl da ónimli qollanıladı. -shı, -shi qosımtaları arqalı kásip atamaları jasaladı: qurılıssshı, tassshı, boyawshı, sılawshı, montajshı. -law, -lew qosımtaları is-háreket hám texnologiyalıq process atamaların payda etedi: betonlaw, armaturalaw, montajlaw, qaplaw, tegislew. -lıq, -lik qosımtaları material yamasa konstrukciya qásiyetlerin bildiredi: beriklik, bekkemlik, turaqlılıq, jıllılıq ótkizgishlik, suw ótkizbeytuǵınlıq [2].

Sózlerdi birlestiriw arqalı da jańa terminler jasaladı. Mısalı, temirbeton, suwótkizgish, jıllılıqsaqlaǵısh, shańjutqısh, suwqaytarǵısh sıyaqlı birlikler eki tiykardıń birigiwinen payda bolǵan. Bunday terminler qısqa forma arqalı quramalı túsinikti bildiriw múmkinshiligin beredi.

Sintaksislik usıl qurılıs terminologiyasınıń tiykargı jasalıw usıllarınıń biri bolıp, onda anıqlawısh + anıqlanıwısh modeli basım orın iyeleydi. Temir esik, plastmassa truba, monolit irgetas, metall karkas, beton panel, jıllılıq nasosı sıyaqlı terminler usı model tiykarında qalıplesken. Bul strukturalıq model jańa terminlerdiń tez hám túsinikli jasalıwına qolaylıq jaratadı.

Qurılıs terminleriniń leksika-semantikalıq analizı olardıń mazmunlıq qurılısın, tematikalıq toparların hám terminler arasındaǵı sistemalıq qatnaslardı anıqlawǵa xızmet etedi. Qaraqalpaq tilindegi qurılıs terminlerin bir neshe iri semantikalıq toparǵa ajratıw múmkin.

Qurılıs materialların bildirgen toparǵa sement, beton, qum, gerbish, armatura, metall, áynek, gips, hák, aǵash sıyaqlı terminler kiredi. Bul topar ishinde materiallardıń quramı, xızmeti hám qollanıwına qaray ishki baylanıslar bar. Mısalı, sement, qum beton tayarlawda qollanıladı, armatura temir-beton konstrukciyalarınıń bekkemligin arttıradı, áynek bolsa ayna hám fasad konstrukciyalarında paydalanıladı [5].

Imarat hám konstrukciya elementlerin bildirgen toparǵa irgetas, qabırǵa, tóbe, ústin, basqısh, balkon, fasad, karkas, qaplama, bosaǵa, ayna, esik terminleri kiredi. Bul terminler pútin imarattıń quramlıq bóleklerin bildiredi hám óz ara bólek-pútin qatnasın payda etedi. Mısalı, irgetas imarattıń tómengi tayanısh bólegi bolsa, qabırǵa onıń keńisligin shegaralaydı, tóbe bolsa joqarı bólegin jawıp turadı.

Qurılıs proceslerin bildirgen terminler qazıw, betonlaw, montajlaw, ornatiw, sılaw, boyaw, qaplaw, bekitiw, tegislew sıyaqlı birliklerden quraladı. Olar is-háreket máńisine iye bolıp, qurılıs procesiniń belgili bir processin bildiredi.

Qurılıs texnikaları hám qural-jaraqlarına tiyisli terminlerge kran, ekskavator, buldozer, kompressor, beton aralastırǵısh, búrgı, balta, lazer ólshegish kiredi. Zamanagóy texnologiyalardıń engiziliwi menen bul topar dron, lazer skaner, GPS qabıllawshı, BIM texnologiyası sıyaqlı jańa atamalar menen bayıp barmaqta.

Qurılısqa qatnaslı kásip atamalarına arxitektor, injener, konstruktor, qurılıssshı, montajshı, boyawshı, sılawshı, geodezist, smetashı, dizayner sıyaqlı terminler kiredi. Bul terminler belgili bir kásip iyesin yamasa qurılıs procesinde

arnawli wazıypanı atqaratuğın shaxstı bildiredi.

Juwmaqlaw. Juwmaqlap aytqanda, qaraqalpaq tilindegi qurılıs terminleri strukturalıq hám semantikalıq jaqtan rawajlangan sistemanı quraydı. Strukturalıq jaqtan bir komponentli hám eki komponentli terminler basım orın iyelegen menen, zamanagóy injenerlik hám arxitektura tarawlarında úsh hám kóp komponentli atamaların sanı da artıp barmaqta. Terminler morfologiyalıq, sintaksislik hám leksika-semantikalıq usıllar arqalı jasaladı. Semantikalıq jaqtan olar qurılıs materialların, konstrukciya elementlerin, texnologiyalıq proceslerdi, texnika hám qural-jaraqlardı, kásip atamaların bildirgen toparlarğa birigedi. Milliy

terminler menen xalıqaralıq atamaların qatar rawajlanıwı qurılıs terminologiyasınıń bayıwına alıp kelmekte. Sonıń menen birge terminlerdi normallastrıw, terminologiyalıq sózliklerdi jańalaw hám oqıw ádebiyatlarında birdey variantlardı qullanıw zárur. Qurılıs terminologiyasın sistemalı túrde izertlew qaraqalpaq tiliniń ilim tili sıpatında rawajlanıwına, texnikalıq awdarmanıń sapasın arttırıwğa hám kásiplik kommunikaciyanı jetilistiriwge úles qosadı. Sonlıqtan jańa terminlerdiń qalıplesiw, beyimlesiw hám qullanılıw nızamlılıqların úyreniw qaraqalpaq til biliminiń perspektivalı baǵdarlarınń biri bolıp qaladı.

References:

1. Berdimuratov E. Qaraqalpaq tili terminleri. –Nókis, «Bilim», 1999.
2. Dáwletov A. Dáwletov M., Qudaybergenov M., Házirgi qaraqalpaq ádebiy tili. Morfemika. Morfonologiya. So'z jasalı'w. Morfologiya. –No'kis, «Bilim», 2010.
3. Karamadinova, B. (2026). TEXNIKALÍQ TERMINLERDÍŇ STRUKTURALÍQ ANALIZI. Центральноазиатский журнал академических исследований, 4(5 Part 5), 18-21. <https://www.in-academy.uz/index.php/CAJAR/article/view/51108>
4. Qaraqalpaq tiliniń túsindirme sózligi (IV Tom). – Nókis: «Qaraqalpaqstan», 1982.
5. Баскаков Н.А. Состав лексики каракалпакского языка и структура слова. Сб. Исследования по сравнительной грамматике тюркских языков. Часть IV. Лексика. –М.,1962.
6. Максютова М.А. Шет тил сөзлериниң русша-қарақалпақша сөзлиги. Нөкис, «Билим», 1992.